

TÜRKLERDE AD VERME TÖRENLERİ, ADLARIN ÖNEMİ, AD VERME İLE İLGİLİ GELENEK VE İNANÇLAR

Yrd. Doç. Dr. Semra ŞEN*

er medeniyet şekli kendisini yaşatacak insan tiplerini özel olarak yetiştirir. Başka kavimlerde olduğu gibi Türkler, babadan oğula geçen irsi bir liyakat tanımazlar. Her çocuk adını ve yerini bizzat kazanmak zorundadır. Bu durum, toplumda insanların nasıl değerlendirildiğini göstermesi bakımından, üzerinde durulması gereken bir husustur.

Destanlarda, Destani Halk Hikayeleri'nde, Göktürk Yazıtları'nda ferdin toplum tarafından nasıl yiğitliğe zorlandığı açıkça görülür. "Kuvvetli insan"a dayanan göçebe toplumlarda erkek çocuğa büyük değer verilir. Çünkü babanın yerini tutacak olan "oğul"dur. Fakat, bir oğula sahip olmak yeterli değildir. Bu oğulun aynı zamanda yiğit olması, cesaretini herhangi bir şekilde ispat etmesi lazımdır.

Atçılık, avcılık ve akıncılık eski Türklerin hayatının temelini teşkil eder. Bu yaşayış tarzı da toplumun hayatına hakim olan ve şahsiyetine şekil veren unsurları getirir.

Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz'un hayatının bölümleri arka arkaya anlatılır. Destanın ilk teşekkül ettiği çağ hakkındaki nazariyelerden birine göre, Oğuz Kağan Destanı, M.Ö. 126-201 yılları arasında büyük bir göçebe devleti kuran Hiong-Nu'larla ilgilidir. Oğuz Kağan bu devleti kuran Mete'dir.¹ Destanda tarihi bir olaydan ziyade, atlı-göçebe medeniyetinin

* Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fak. Öğretim Üyesi.

¹ M.Fuad KOPRÜLÜ, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1926, s.61.

hayat karşısında aldığı tavır, hayat felsefesi ve ideal insan tipi temsil edilir. Temiz kavram, yiğitlik, kahramanlık ve cihangirlik fikridir. Oğuz'un zaman temposu son derece süratlidir. Oğuz'daki yiğit olma ideali, ona çocukluğunu tanıtmaz. Doğduktan sonra anasının sütünü bir kere emer, çığ et, çorba ve şarap ister. Dile gelir, kırk gün sonra büyür, yürür ve oynar, at sürüleri gider, ata biner, av avlar.

Böyle bir yiğit olmasına rağmen isimlidir. Kuvvetli ve cesur olduğunu gösterdikten sonra ad alabilir. Sosyal bir şahsiyet olabilir. Oğuz, at sürülerini ve insanları yiyen gergedanı öldürerek cesur ve kuvvetli olduğunu ortaya koyar, "Oğuz" adını alır. Çocukluk dönemi çok süratli olduğu halde, gergedanın öldürülmesi anlatılırken zaman yavaşlar. Bütün teferruata yer verir. Ad alma kahramanlıkla elde edildiği gibi, evlenme de bu olaydan sonra gelir.

Oğuz'un ilk evliliği, gökten inen bir ışığın içinden çıkan çok güzel bir kızıdır. Bu kızdan olan çocuklarına Gün, Ay ve Yıldız adlarını koyar. Evlendiği ikinci kız, bir göl ortasında, ağaç içinde görünür. Bu kızdan doğan çocuklarına Gök, Dağ ve Deniz adlarını verir. Eski Türklerde din, tabiat ve hayvanlar alemi ile ilgilidir. Oğuz'un annesinin adı da Ay Kağan'dır. Sosyolojik anlamda, insanlığın hayatına, düşüncesine, hatta rüyasına; içinde yaşadığı hayatın, kullandığı alet ve vasıtaların şekil vermesidir. Oğuz yabuz değildir. Çevresinde sınıksız bağı olduğu bir toplum vardır. Seferleri sırasında karşılaşılan güçlükleri yenen erler vardır. Bu güçlükleri yenenlere oralarda beylikler verilir ve çözüm yoluna göre isimler verilir. İtil büyük bir emektir. Karşılaştığı zaman güçlük çekilir. Uluğ Ordu adlı bir er, ağaçlardan kestığı dal ve yapraklarla bir sal yapar. Su bu salla geçilir. Oğuz bu becerikli ere "Kıpçak Bey" adını verir.

Çürçek Kağan'ın yapılan savaşta o kadar fazla ganimet ele geçirilir ki; onları taşınmak için at, katır ve öküz yetersiz kalır. Askerler arasında bulunan tecrübeli ve akıllı bir er, bir araba yapar. Böylece canlı ve cansız ganimet taşınmış olur. Oğuz bu arabayı icat eden eri iltifat olarak bey yapar ve ona "Kangalug" adını verir.

Bu isimler kavim isimlerini açıklamak için uydurulmuş olsa bile, şahıs adlarına büyük önem verilen eski Türk toplumunda, şahıs ve toplum adlarına yapılan iş ve değere göre verilmesi mantığına uygundur. Göçebe Türklerce beğenilen bir manç veya davranışın karşılığı olan boy adları, Oğuz'un verdiği diğer adlar gibi, sonradan yakıştırılmış da olabilir. Mesela Kayı "muhkem", Bayat "devletli ve nimetli", Dudurga "ülkeyi alan ve düzene sokan", Salvur "vahşi yerde kılıç çalıp çomakla harbeden", Avşar "işinde çevik ve avcılığa düşkün", Döner "derilmek için bir araya gelir" anlamlarındadır.

Destan ile tarih hemen hemen aynı davranış tarzı ve hayat görüşü

ifade ederler. Sadece şahsın ve mekanın belirli oluşu, tarihi, destan olmaktan kurtarır. Kahraman ise, efsanevi bir tip değil, tarihi bir şahsiyet, hakim olduğu yerler de müphem destan mekanı değil, belli ve muayyen yerlerdir. Kudret anlayışı ve geniş bir mekana hakim olma fikri bakımından da kahramanla efsanevi tip arasında hiç bir fark yoktur.

Tarihi yaratan kavimler, kavimleri yaşatan ise kültürleridir. Göktürk Kitabelerinde, kendilerini Çin tesirine kaptıran beylerin ihaneti ile halkın duyguları arasındaki tezat çok güzel belirtilmiştir. Hakim duygu, Gök Tanrı ve Türk töresine bağlılık duygusudur. Türkler için isimler çok önemlidir. Türk adını kaybeden her şeyini kaybetmiş olur.

"Türk beyler Türk adını bıraktı. Çinli beyler Çin adını tutup, Çin kağanına itaat etmiş. Elli yıl işi gücü vermiş. Doğuda gün doğusunda Bolki Kağan'a kadar ordu sevkeder vermiş. Çin kağanına ilini, töresini alıvermişYedi yüz er olup ilsizleşmiş, kağansızlaşmış milleti, cariye olmuş, kul olmuş milleti, Türk töresini bırakmış milleti, ecdadımın töresince yaratmış, yetiştirmiş. Tölis, Tardoş milletini orda tanzim etmiş. Yabgyu, şadı orda vermiş."²

Yenisay Mezar Taşları'nda da sık sık "er adım falan" gibi deyimlere rastlarız. Oğuz Kağan da, bir maharet gösteren erlere özel adlar verirdi. Bütün bunlar eski Türklerde çocukların ve yetişkinlerin yapmış oldukları aksiyonlara göre değerlendirildiklerini göstermektedir.

Göçebe toplumlarda çocuk, özellikle de erkek çocuk çok önemlidir. Çünkü toplumun temeli, kuvvetli insan gücüne dayanmaktadır. Oğlu kızı olmayanlar Tanrı'nın lanetine uğramışlardır. Bir oğula sahip olmak da kafi değildir. Bu oğulun aynı zamanda yiğit olması gerekmektedir. Yiğitliğini ve cesaretini ispat etmeden ad alamayacağından, toplum ferdi yiğitliğe zorlamaktadır.

Dede Korkut Kitabı Oğuzların hayatını içine alır. Oğuzlar Batı Türklerinin esasını teşkil ederler. Eserde, Oğuz hükümdarı Bayındır Han'dır. Oğuzların milli hayatı, birer sembolden başka bir şey olmayan kahramanların etrafında örülmüştür. Dede Korkut ise, Oğuzların akıl hocası, ozanlar piri ve keramet sahibidir. Yiğitlik gösteren adsızlara da ad koyandır.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı'nda, Dirse Han uzun zaman sonra bir oğul sahibi olmuştur. Dirse Han'ın oğlu ve üç kabile çocuğu meydana aşık oynarken; Bayındır Han'ın boğasını, demir zincirlerle tutarak, saraydan çıkarıp, seyredip eğlenmek için meydanın ortasına koyarlar. Üç oğlan kaçır. Dirse Han'ın oğlancağı kaçmaz. Boğa ile oğlan çekişirler. Oğlan boğayı alına indirdiği yumruklarıyla tepesinin üstüne yıkar. Bıçağı ile boğanın başını keser. Oğuz beyleri gelir, oğlanın başına toplanır: "Dedem Korkut gelsin bu oğlana ad koysun, babasından oğlana beylik istesin."

² Muharrem ERGİN. Orhun Abideleri, İstanbul, 1970, s.5-7.

derler. Çağrılan Dedem Korkut gelir, oğlanın babasına söyler:

Der:

Hey Dirse Han beylik ver bu oğlana

Taht ver erdemlidir

Boynu uzun büyük cins at ver bu oğlana

Biner olsun hünerlidir

Ağıllardan on bin koyun ver bu oğlana

Etlük olsun hünerlidir

Develerden kızıl deve ver bu oğlana

Yük taşıyıcı olsun hünerlidir

Altın başlı otağ ver bu oğlana

Gölge olsun erdemlidir

Omuzu kuşlu cübbe elbise ver bu oğlana

Giyer olsun hünerlidir

Bayındır Han'ın ak meydanında bu oğlan cenk etmiştir, bir boğa öldürmüş senin oğlun, adı Boğaç olsun, adını ben verdim yaşını Allah versin dedi. Dirse Han oğluna beylik verdi, taht verdi.³

Kam Pürenin oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nda ise; Pay Püre Bey, Han Bayındır'a hizmet edecek, kendisinin de bakıp, sevinip, kıvanıp, güvенеceği, yerinin yurdunun kalacağı bir oğul ister. Pay Piçen Bey de, bir kız evladı ister. Kudretli Oğuz Beyleri el kaldırır, dua ederler ve duaları kabul olur, her ikisi de isteklerine kavuşurlar.

O zamanda, bir oğlan baş kesmeden, kan dökmeden ad alamayacağından, adsız Pay Püre'nin oğlu bezirganları Evnük Kalesi kafirlerinden kurtararak, baş kaldıran kafirleri öldürdükten sonra, bezirganların mallarını kurtarır. Bezirganlar, erlik işlediği için; beğendiği maldan almasını istedikleri zaman, gözünün tuttuğu deniz tayı boz aygırı, altı kanatlı gürzü, ak kirişli yayı ister. Fakat bu üçünün de, bezirganlar tarafından beyleri Pay Pürenin oğluna hediye götürüldüğünü öğrenir. Babasının yanında minnetsiz elde edeceğini düşünerek isteğinden vazgeçer. Babasının evine geldiği zaman, bezirganlar hususunda bir şey söylemeyip, kafirleri öldürdüğünden de bahsetmez. Destanda bu konu şöyle anlatılır:

"Birdenbire bezirganlar geldiler. Baş indirip selam verdiler. Gördüler ki o yiğit ki baş kesmiştir, kan dökmüştür, Pay Püre Beyin sağında oturuyor. Bezirganlar yürüdüler yiğidin elini öptüler. Bunlar böyle edince Pay Püre Beyin hiddeti tuttu, bezirganlara der: Bre kavat oğlu kavatlar, baba dururken oğul elini mi öperler? Dediler: Hanım, bu yiğit senin oğlun mudur? Evet benim oğlumdur dedi. Dediler: Şimdi incinme hanım önce onun elini

³ Muharrem ERGİN, Dede Korkut Kitabı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, s.14.

öptüğümüze, eğer senin oğlun olmasaydı bizim malımız Gürcistan'da gitmişti, hepimiz esir olmuştuk dediler. Pay Püre Bey der: Bre, benim oğlum baş mı kesti, kan mı döktü? Evet baş kesti, kan döktü, adam devirdi dediler. Bre bu oğlana ad koyacak kadar var mıdır dedi. Evet sultanım, fazladır dediler.

Pay Püre kudretli Oğuz beylerini çağırdı misafir etti. Dedem Korkut geldi, oğlana ad koydu. Der:

Ünümü anla sözümü dinle Pay Püre Bey
Allah Taala sana bir oğul vermiş tutu versin
Ak sancak kaldırıncı müslümanlar arkası olsun
Karşı yatan kara karlı dağlardan aşar olsa
Allah Taala senin oğluna aşit versin
Kanlı kanlı suların geçür olsa geçit versin
Kalabalık kafire girince
Allah Taala senin oğluna fırsat versin
Sen oğlunu Bamsam diye okşarsın
Bunun adı boz aygırlı Bamsı Beyrek olsun
Adını ben verdim yaşını Allah versin

dedi. Kudretli Oğuz beyleri el kaldırdılar dua kıldılar, bu ad bu yigide kutlu olsun dediler. Beyler hep ata bindi. Boz aygırı çekti Beyrek bindi. Ala Dağa alaca asker ava çıktı."⁴

Büyük tarihi şahsiyetler, içinde yaşadıkları kültür ve medeniyetin mahsulüdürler. Dünya görüşlerini, ahlak telakkilerini, davranış örneklerini çocukluktan itibaren içinde yaşadıkları toplumdan almışlardır. Türklerin İslamiyeti benimsemelerinden sonra; hem Türk, hem İslam, hem de dünya tarihinde tesiri bugüne kadar gelen bir dönem başlamıştır. İslamiyet ile kendi kültürleri arasında her sahada güzel örnekleri olan bir sentez meydana getirilmiştir. İslami devir Türk yaşantısında, inanç ve değerler sistemine bağlı olarak, isimler ve veriliş şekli de değişmiştir.

Yeni doğan bebeğin kulağına, ezan vakitlerinde üç kez, konulan isimle seslenilir ve ezan okunur. Aynı zamanda, çocuğa İslami kimliği olan bir büyüğün veya bir aile büyüğünün adı da verilerek en az iki isim bir arada kullanılır. En az iki isimli olması, çocuğun geleceği için önemli bir faktördür. İslam dini ve din büyükleri içerisinde yer alan, uğruna savaşılan değerler; taşıyıcıları, yayıcıları ve asırlar boyunca devam ettiricileri olan, geniş halk kitlelerinin manevi gücünü ve hayat felsefesini temsil eden bu şahsiyetlerin isimleri, yaygın bir şekilde kullanılır.

Türklerde sadece kadın ve erkeğin güzelliği değil, tabiat ve eşyanın güzelliği de çok önemlidir. Yaşanılan hayatta da güzelliğe ön planda yer

⁴ a.g.y., s.58-59.

verilir. Güzellikle Tanrı arasında bağlantı kurulması da bilinen bir olaydır. Varlık baştanbaşa Tanrının güzelliğinin aynasıdır. Çocuklara verilen isimlerde de bu güzelliklerin, çocuğun ruhuna aksetmesi için çok özen gösterilir. "Adı gibi yaşasın" bu bağlamda bir temennidir.

Aile adları, takma adlar, soyadları; ailenin geçmişi, yerleştiği bölge, uğraştığı işler doğrultusunda alınan adlardır. Halk muhayyilesinin desteklemesi önemli bir faktördür. İnsan tipine uygun isimler yaratılır.

Köroğlu Destanı'nda, kaderin de rol aldığı böyle bir isimlendirme söz konusudur. Köroğlu'nun babası, bir rivayete göre Bolu Beyi'nin, başka bir rivayete göre de İran Şahı'nın yanında bir seyistir. Her yıl otlakıyesine gelen at sürüleri arasından kötü bir at seçtiği için, efendisi tarafından gözleri oyularak o kötü atla beraber kovulur. İşte bu olay ve at, Köroğlu'nun bütün hayatını değiştirir ve "Köroğlu" adını almasına sebep olur.

Kaynağında yaşayış tarzından ortaya çıkan anlayışların, inançların, davranış biçimlerinin yarattığı bu işlemlerin büyük bir kısmı, hala hayatımızı yönlendirmektedir. Durkheim'e göre: "Her toplumsal olayın nedeni yine toplumda aranmalıdır. Toplumda beliren oluşumları değerlendirmek gerekir."

Baştan beri belirttiğimiz gibi, ad alıncaya kadar "adsız" yaşayan ve "adsız" diye çağrılan çocuklar, ömür boyu "adsız" da kalabilirler. Tarihimizde sık sık rastlanan, "atsız, adsız big" gibi isim sahiplerinin tamamını böyle değerlendirmek yanlıştır. Büyük bir olasılıkla oğlu, kıskanç gözlerden, kötü ruhlardan korumak adına konmuş bir ad olmalıdır. Böylece, bu oğul, adsız işe yaramaz, ruhunu alıp götürmeğe değmez, şeklindeki davranışla, kötü ruhun çocuğa yaklaştırılmayacağına inanılır. Türk inançlarında, çocukları kötü ruhlardan korumak amacıyla verilen bu tür adlar arasında; Satuk, Satılmış, Duran, Dursun, Yaşar, Durmuş, Durdu sayılabilir. Tamamen Türk inançlarına bağlı olarak verilen bu isimler, İslamiyetle de birleşince günümüze kadar yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Güneş, Ay, Yıldız, Dağ, Deniz, Yıldırım, Şimşek, Çınar gibi isimler de yine başlangıçtaki Türk inançlarını ve bunların koruyucu yönlerini temsil eden unsurlar olduklarından, çocuklara gelişigüzel takıldığı düşünülmemelidir.

Türklerde ad-koyma geleneği Akkoyunlu Bayatı'nın "Oğuzname"sinin özetinde de belirtilmiştir. Türkler: Tang-Atar, Gün-Doğdu, Ay-Doğdu, Yağmur, Bora, Tuman, Duman, Kar-Yağdı ve Tolun gibi adları çocuklara verirken, doğum sırasındaki tabii olayların hatasını anmayı da gözetmişlerdir.

Kaynağını Türkiye'den alıp, Hazar Denizi'ne dökülen Kür ve Aras ırmakları arasındaki ülkeye Ortaçağ ile Yeniçağ'da, "kışlık/ılımlı yer" anlamına gelen "Aran" deniliyordu. Aran'a sonradan verilen "Kara-Bağ" deyimini de aynı anlama gelmektedir. Kaşgarlı Mahmut "Aran" adının da

Türkçe olduğunu belirtir.

Kültürle şahsiyet arasında önemli bir ilişki vardır. Çevresel faktörler şahsiyeti etkiler. Dünyaya gelen çocuk beraberinde ne dini, ne ahlaki, ne hukuki, ne lisani, ne de mantıki bir vicdan getirmez. Bunu ona kendi milleti, milletinin kültürü verir. Böylece şahsiyetleri, kültürler biçimlendirir. Yani şahsiyet milli kültürle ortaya çıkar.

Değişik milletlerin kültürleri arasında, Türk kültürünün ayrı ve önemli bir yeri vardır. Bu kültür geçmişin derinliklerinde, Türk milletinin varoluşu ile başlar ve Türklüğü doyurur, besler. Milleti ayakta tutar. Zaman içerisinde gelişip, yayılarak, çeşitli kültürleri etkiler, zengin bir repertuvarla, çağlar boyunca nesilden nesile akar, yapısına uygun değişimlere uğrar. Çağdaşlaşma hareketlerine ayak uydurur. Kendi kabuğu içinde gelişmeye çalışır.

KAYNAKÇA

ERGİN, Muharrem; Dede Korkut Kitabı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.

ERGİN, Muharrem; Orhun Abideleri, İstanbul, 1970.

KALAFAT, Yaşar; Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1990.

KAPLAN, Mehmet; Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3, Dergah Yayınları, İstanbul, 1991.

KÖPRÜLÜ, M.Fuad; Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1926.